

ego

52

Ik heb getwijfeld of ik dit stukje wel schrijven zou. Ik weet dat ik er een delicaat onderwerp mee aansnijd.

Ten slotte hebben enige ervaringen van de laatste maanden me er toch toe gebracht om dit onderwerp te kiezen.

Als geestelijk verzorger in de strijdkrachten kom ik nogal eens in aanraking met militairen die celstraf hebben opgelopen en ik moet bekennen dat me dat met steeds meer zorg vervult. Ik verbaas me er eigenlijk over dat niet ook andere geestelijke verzorgers van die zorg doen blijken. Ik kan er niet aan wennen, om jongemannen die in de burgermaatschappij zeker niet in een huis van bewaring of in een gevangenis terecht gekomen zouden zijn, in de militaire dienst in een cel te ontmoeten. Ik schrijf dit niet in een sentimentele opwelling, ik ben een vrij nuchter mens.

Dezer dagen was ik in de cel bij een jongeman die had geweigerd een bepaald, op zichzelf onbelangrijk, corvee-dienstje op zaterdagmiddag uit te voeren. Ik begrijp dat een dergelijke weigering niet valt te accepteren, maar toch, acht dagen celstraf! Je vraagt je af, was er nu niet iemand te vinden die zo'n jongeman met een grapje of een gemoedelijk woord over dat dode punt van de weigering had kunnen heen helpen?

Ik weet dat er ervaren officieren en onderofficieren zijn die het zo zouden hebben aangepakt, maar het gebeurt ook vele malen niet. Het is mij ook bekend dat er vele commandanten zijn die niet dan bij uitzondering van de celstraf gebruik maken. Toch komen geestelijke verzorgers vele malen militairen tegen in de cel op grond van overtredingen die in de burgermaatschappij niet meer dan een berisping zouden opleveren.

Het is natuurlijk zo dat de orde in de militaire dienst moet worden gehandhaafd. Maar het aanvaarden van de militaire discipline en de wijze waarop deze soms wordt uitgeoefend is voor vele, overigens keurige jongemannen, wel moeilijk en dan komt het gauw tot kleine wanorderlijkheden die, nogmaals, in de burgermaatschappij wel een terechtwijzing maar zeker geen celstraf zouden medebrengen.

Er is voor mij nog een heel andere kant aan de zaak die mij nog met de meeste zorg vervult. Zijn militaire commandanten, die daar toe geen speciale opleiding hebben genoten, wel in staat om de eventuele psychische gevolgen van enkele dagen of enkele weken celstraf te overzien? Het is mij bekend dat de commandant die celstraf oplegt, verplicht is de dokter en de geestelijk verzorger te waarschuwen, maar ik vraag me af of dit voldoende waarborg tegen ongelukken biedt (waarbij men echt nog niet aan het uiterste van zelfmoordpogingen hoeft te denken). Er zijn in het verleden gevallen geweest die het stellen van de vraag zeker rechtvaardigen.

Men moet de moeilijkheden van commandanten zeker niet onderschatten. Zij staan in een situatie die juist pedagogisch gezien soms zeer gecompliceerd is. Toch dreigen hier m.i. voor een aantal jonge mensen gevaren die zeker onder ogen moeten worden gezien.

Ik ga ditmaal niet verder dan het signaleren van het verschijnsel, maar het vervult me zo zeer met zorg dat ik me heb voorgenomen om in het najaar een aantal deskundigen uit te nodigen om op dit vraagstuk in EGO nader in te gaan. Soms is het niet verstandig, om te spreken, maar soms ook is het onwaarachtig om te zwijgen.

RED.

ego

Maandblad van de humanistische geestelijke verzorging voor militairen

No. 52 - augustus 1966

3de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen
telefoon 03438 - 2878

Vaste medewerkers:

N. Haasbroek

W. Jesse

Henk J. Meier

Bob van Opzeeland

B. Vuysje

T. Weerheym

Dick Zaal

Abonnementsprijs: f 5,- per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen

Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling

Bij de voorplaat

Italië, vakantieland. Miljoenen stappen in hun auto's en racen langs de 'gevaarlijke' Westduitse autobanen naar het zuiden. Allen zoeken de zon. Deze vrouwen van schaapherders echter niet. Voor hen gaat het werk voor. De tourist zal ze niet aan het werk zien, want onze fotograaf zag dit nijdere tweetal in Santarcangelo hoog in de bergen, ver weg van de zonnige, maar overvolle kust.

Pier van Brakel- 'In gewone dingen lol hebben'

Je kijkt hunkerend uit naar de vakantie. Is het eenmaal zover, dan weet je er moeilijk raad mee. Door de bank genomen verveelt je je stierlijk, ook al bevind je je op een fijn plekje. Het Nederlands Recreatie Theater heeft de strijd aangebonden met die volkomen zinloze vrijetijdsbesteding. Op een aantal kampeerterreinen worden argeloze vakantiegangers vrij onverwacht in aanraking gebracht met creatief spel. Wat betekent dat precies?

Pier van Brakel (32), leider van het zojuist genoemde NRT, benevens docent creatief spel zegt: 'Ik wil dat men er van nature plezier in heeft dingen te bedenken en er vorm aan te geven. Creatief spel is een vrijblijvende oefenmogelijkheid.'

We bevinden ons in een merkwaardige situatie. Met z'n tweeën zitten we moederziel alleen in een indrukwekkend openluchttheater. Een dreigend onweder hangt in de lucht. Een felle bliksemflits zet na verloop van tijd automatisch een punt achter ons gesprek.

De deelnemers aan het creatief festijn hebben geen tijd om te kanker op de troosteloze weersomstandigheden. De voorbereiding van de opvoering van een zelf verzonnen spel neemt hen volkomen in beslag. Onder een afdakje van tentdoek wordt bedrijvig geknutseld. Op luttele meters afstand heeft de ontmoeting met Pier van Brakel plaats.

Thans beijvert Pier van Brakel zich op het gebied van alles wat met creatief spel te maken heeft. Hij geeft les aan de Academie voor Expressie door woord en gebaar te Utrecht, waarvan hij leerling is geweest; de Sociale Academie, het opleidingscentrum Middeloo en aan middelbare scholen.

Nachtclubatmosfeer

Maar indertijd begon hij met cabaret: 'Ik heb bij Lurelei gezeten. Daar heb ik de restanten van het jongensachtige karakter van de groep uitgebannen. In een nachtclubatmosfeer kun je nu eenmaal niet met volle broekzakken het toneel op. Op den duur sprak het mij niet meer aan nummers van anderen af te draaien. Ik beleefde er geen plezier meer aan. Qua sfeer is Lurelei sindsdien niet veel veranderd. Het is wel mooi bijgeschaafd.'

Ik vind het niet meer zo interessant als iemand vlekkeloos een nummer brengt. Ik weet precies wat er komt. Sfeer en humor staan bij voorbaat vast. De meeste cabarets zijn zo blij iets te hebben bereikt met hun stijl, dat ze zich niet gauw meer aan experimenten wagen. Ze mikken op bestaande humor. De idee raakt een beetje op de achtergrond.

Uitverkoren

Er is niet één (enig juiste uitverkoren) manier van spelen. Er zijn wel tien waarheden. Dat komt uit de verf wan-

neer je verschillende personen één thema laat uitwerken. Mensen en omstandigheden zijn telkens anders. Hoe kan een creatief spel tot stand komen? Een representatief voorbeeld: De eerste dag van het kamp zijn we allemaal gaan wandelen. De opdracht luidde: Neem een "inspiratiepunt" mee. Er kwamen, laten we zeggen, zestig ideeën te voorschijn. Daarvan waren er een tiental bruikbaar. En dat tiental groeide weer uit tot vijftien. In dit geval werden zelfs de bomen bij het spel ingeschakeld. Het publiek had direct in de gaten dat het nogal amateuristische decor volstrekt onbelangrijk was.

'Eerlijk spelplezier'

Creatief spel kan heel goed zonder publiek. De periode waarin het spel tot stand komt is (haast) belangrijker dan de uitvoering. Is het publiek aanwezig, dan is het medeverantwoordelijk voor wat er gebeurt. Dat is bij toneel niet zo. Bij ons wordt een sfeer geschapen, waarin het contact tot stand komt. Het gaat er om elkaar en je zelf op een prettige manier te leren beoordelen. Na afloop bestaat de mogelijkheid met de spelleider over de voorstelling van gedachten te wisselen. Als het goed is leidt creatief spel tot "eerlijk spelplezier". Je kunt niet maar wat aanrotzooien. Begeleiding is een

voorwaarde, omdat je de grenzen niet uit het oog mag verliezen. Een boom omzagen in een spel kan fijn zijn, maar overleg met de boswachter is wel een vereiste.'

Over de provo's: 'De provo's zijn zonder meer creatief. Ze nemen een stuk van de stad in beslag en gaan daar opvallen. In feite doen ze hetzelfde wat wij op een camping doen. Alleen wordt de ruimte op een camping fantasieloos ingedeeld.'

Over Labyrint: 'Een boel dingen die je bij Labyrint tegenkomt kunnen bij ons doodeenvoudig niet anders. Was het spektakel artistiek goed opgebouwd, dan voelden de vertolkers het ritme aan. De gaten die in het stuk vielen hadden — indien de voorbereiding op meer creatieve leest was geschoeid — kunnen worden opgevuld.'

'We moeten de mensen leren inzien, dat je van nature op gekke en uitvoerbare ideeën kunt komen. Het is een gunstig teken dat we een vervelende opening van een tentoonstelling al niet meer pruimen. We zijn nog niet geroutineerd genoeg in het aangrijpen van verdekt opgestelde mogelijkheden. In gewone dingen lol durven hebben. Dat is een hele (levens)kunst.'

NICO HAASBROEK

PIER VAN BRAKEL

Opdracht tot geestelijke verzorging

Er is de laatste jaren veel over taak en karakter van de geestelijke verzorging in de strijdkrachten gesproken en geschreven en ook in Ego zijn daar al heel wat woorden aan gewijd. De tekenen wijzen er op dat ook in de politieke arena van Nederland deze zaak binnenkort weer aan de orde zal worden gesteld en daarom is het wel goed nog eens nader op de zaak in te gaan. Natuurlijk is in humanistische kringen veel overleg, omtrent deze kwestie geweest en het onderstaande wil vooral een poging zijn om de resultaten van dit overleg zichtbaar te maken, al blijft wat geschreven wordt uiteraard voor de persoonlijke rekening van de auteur.

Om taak en karakter van de geestelijke verzorging in de strijdkrachten te kunnen vaststellen is het nodig om duidelijk te maken van wie de geestelijke verzorgers hun opdracht tot geestelijke verzorging ontvangen. M.i. kan daarover geen onduidelijkheid bestaan: deze opdracht ontvangen de geestelijke verzorgers van hun kerkgenootschap of levensbeschouwelijke organisatie, in het geval dus van de raadslieden van het Humanistisch Verbond. De geestelijke verzorgers vertegenwoordigen dus niet de overheid, ze vertegenwoordigen kerk of Humanistisch Verbond met alle consequenties van dien.

In de opdracht die de geestelijke verzorgers ontvangen wordt de aard van de geestelijke verzorging die zij zullen uitoefenen, vastgelegd, het is dus niet zo dat de geestelijke verzorgers van kerk of verbond de uitnodiging ontvangen om zich beschikbaar te stellen van de militaire overheid, zij worden de strijdkrachten ingestuurd met een welomlijnde geestelijke opdracht. Zij doen hun werk niet op grond van de opdracht die de overheid de in haar dienst opererende militairen verleent, maar op grond van een daarnaast staande geestelijke opdracht van de organisatie die zij vertegenwoordigen. In dit opzicht vertegenwoordigen zij een 'gast'element in de militaire samenleving. Het lijkt mij noodzakelijk om dat bij de verder gaande beschouwingen voortdurend in het oog te houden.

De situatie

Geestelijke verzorgers houden zich bezig met mensen. Daarbij ontkomen zij er niet aan om rekening te houden met de situatie waarin die mensen verkeren.

Dat geldt ook voor de geestelijke verzorgers in de Nederlandse strijdkrachten. Zij zullen de situatie van de militaire samenleving terdege moeten kennen en daarmee bij hun werk rekening houden. Doen ze dat niet dan zullen ze voor de mensen in die samenleving weinig betekenis hebben. Er liggen hier wel voetangels en klemmen voor de geestelijke verzorger, want hoe wel het waar is dat een mens zeer gebonden is aan de situatie waarin hij

leeft hij gaat daar toch nooit geheel in op, hij blijft ook altijd een individu apart, met eigenaardigheden die niet of niet geheel aan de situatie zijn te ontleen.

Daar komt dan nog bij dat geen enkele militair, ook niet de beroepsmilitair, geheel beïnvloed wordt door het milieu van de militaire samenleving, allerlei invloeden vanuit het burgermilieu blijven hun werking behouden.

De militaire samenleving

Het behoeft nauwelijks betoog dat de militaire samenleving een geheel eigen karakter heeft, met eigen wetten, eigen gedragspatronen, eigen verhoudingen die in allerlei opzicht afwijken van de burger-samenleving. Het is voor mensen die van de ene dag op de andere van de burger-samenleving worden overgeplaatst naar de militaire bijzonder moeilijk om daaraan te wennen. Dat geldt dus vooral voor de dienstplichtigen.

Het is merkwaardig dat hoewel in onze moderne maatschappij allerlei overgangssituaties met zorg worden bestudeerd, en men op grond van deze studie dan veelal met een netwerk van maatregelen komt, er aan de overgang van jonge mensen naar de dienstplichtige situatie tot nu toe heel weinig aandacht is besteed. De enige zorg die men op dit gebied kent is de uitnodiging om een voorlichtingsavond bij te wonen.

Ook voor de geestelijke verzorgers ligt hier een probleem. Terecht verwachten militairen van hun geestelijke verzorger dat hij zoveel ervaring heeft van de militaire samenleving dat hij in hun moeilijkheden vanuit de situatie kan meedenken. En dat kan eigenlijk alleen maar als die geestelijke verzorger is opgenomen in de militaire samenleving.

Dat geldt nog te sterker, waar men bij de militaire samenleving niet alleen moet rekening houden met vredesomstandigheden, maar ook met eventuele oorlogssituaties, waarbij men uiteraard niet alleen behoeft te denken aan de situatie van de geestelijke verzorger in de En hier komt de controverse in de situatie van de geestelijke verzorger in de strijdkrachten naar voren: aan de ene kant vertegenwoordigt hij, op grond van zijn opdracht een 'gast'element in de militaire samenleving, aan de andere kant moet hij zodanig in die samenleving zijn opgenomen dat hij voor de mensen die hij in die samenleving verzorgt werkelijk wat kan betekenen.

Er moet dus worden gezocht naar een functionele associatie die de geestelijk verzorger aan de ene kant de mogelijkheid geeft zijn functie als geestelijk verzorger uit te oefenen dwz de opdracht te vervullen die hem door kerk of verbond is verleend en die hem aan de andere kant een opname in de militaire samenleving verzekert die een efficiënte verhouding tot de mensen die hij verzorgt mogelijk maakt. Een moei-

lijk geval dus dat in het verleden zeker niet afdoende is geregeld. Het is daarom dat op het ogenblik zowel in als buiten de strijdkrachten naar nieuwe mogelijkheden wordt gezocht.

Daarbij moeten m.i. van het begin af aan twee dingen duidelijk worden gesteld:

— Vanuit zijn opdracht is het de geestelijk verzorger onmogelijk om als moreelofficier te functioneren. Onder de moreelofficier wordt in de strijdkrachten verstaan de man die zijn gezag en kwaliteiten inzet om de militairen tot een grotere gevechtsgereedheid te brengen. Een geestelijk verzorger die zich daartoe leent treedt ver buiten zijn opdracht, hij identificeert zich met de militaire commandant en heeft daarmee als geestelijk verzorger afgedaan. Helaas moet worden gesteld dat te veel dominees en aalmoezeniers zich in het verleden deze functie hebben laten aanleunen. Gelukkig is er in dit opzicht in de kerken een duidelijke kentering. Het Humanistisch Verbond dat nog slechts gedurende twee jaren raadslieden in de strijdkrachten kent heeft er van het begin af aan geen onduidelijkheid over laten bestaan dat zij deze functie voor haar raadsleden beslist niet wenst.

— De geestelijk verzorger behoort zich te onthouden van ondermijnende activiteiten t.a.v. militair gezag, krijgstuut en militaire paraatheid. Werd in het bovenstaande gezegd dat de geestelijk verzorger zich er niet toe mag lenen om de gevechtsgereedheid te bevorderen, hij heeft evenmin tot taak om deze te ondermijnen.

Nog afgezien van de vraag of de overheid bereid zou zijn geestelijke verzorgers in de strijdkrachten toe te laten die dergelijke ondermijnende activiteiten zouden willen bedrijven, het lijkt me ook uit een oogpunt van geestelijke verzorging niet te rechtvaardigen. Ik vraag me af wat men van een geestelijk verzorger zou denken die in een kamp voor gewetensbezwaarden propaganda zou gaan voeren voor dienstneming. Ik denk niet dat veel mensen dat op prijs zouden stellen.

Er moeten door het bovenstaande geen misverstanden worden gewekt! Ik heb niet willen beweren dat de kerken en het verbond geen kritiek zouden mogen oefenen op de wapenening of op het regeringsbeleid ten aanzien daarvan, ik meen slechts dat dat in de strijdkrachten niet moet leiden tot een poging van geestelijke verzorgers om de militaire kracht te ondergraven.

Het betekent voor mij ook niet dat in de strijdkrachten niet open en vrij zou mogen worden gesproken over dienstneming en dienstweigering maar de geestelijk verzorger moet zich onthouden van propaganda.

Een functionele associatie van de geestelijke verzorging met de militaire samenleving zal zich dus moeten verzet-

ten tegen een identificering van de geestelijk verzorger met de doeleinden van die samenleving, maar zal aan de andere kant de mogelijkheid moeten scheppen dat de geestelijk verzorger tot het einde toe zijn werk kan blijven verrichten.

Overheid en geestelijke verzorging

De strijdkrachten behoren in onze moderne maatschappij gericht te zijn op het bevorderen (eventueel handhaven) van de vredestand, maar dienen tegelijkertijd voorbereid te zijn op mogelijke oorlogssituatie. Dat geldt ook voor de geestelijke verzorgers in die strijdkrachten. Indien ooit een oorlogssituatie, van volledige of beperkte omvang, ontstaat dan is het de militaire overheid die de voortzetting van de geestelijke verzorging moet garanderen en zij kan dat slechts voor zover de geestelijke verzorgers zijn opgenomen in het militaire apparaat.

Hoewel de geestelijk verzorger dus zijn opdracht ontvangt van kerk of verbond is het de overheid die zal moeten garanderen dat de geestelijk verzorger de mogelijkheid krijgt die opdracht ook uit te voeren. Op deze wijze ontstaat een soort contract tussen overheid en kerken (verbond) om gezamenlijk de geestelijke verzorging te behartigen.

Daarbij zijn het de kerken en het verbond die inhoud en methoden van de geestelijke verzorging bepalen en is het de overheid die de materiële voorwaarden schept (en daarbij vooral niet alleen te denken aan de financiële kant van de zaak) opdat deze verzorging kan plaats hebben. Zij doen dat beide in de overtuiging dat mensen, juist in de moeilijke ogenblikken van hun leven, een werkelijke behoefte aan contact met geestelijke verzorgers kunnen gevoelen.

Op deze grondslag behoort een organisatie van de geestelijke verzorging te worden opgebouwd waarbij aan de ene kant de vrijheid van de geestelijk verzorger is gewaarborgd opdat hij zijn opdracht naar behoren kan uitvoeren en waarbij, aan de andere kant, een zodanige verbinding met de militaire samenleving tot uitdrukking wordt gebracht dat de zekerheid ontstaat dat de geestelijk verzorger ook inderdaad op het juiste moment op zijn plaats kan zijn.

In het licht van deze gedachte zijn de laatste tijd vragen opgekomen over de plaats van de geestelijk verzorger in de strijdkrachten, over het dragen van uniform en over het voeren van rangonderscheidingstekens.

Een van de vragen die dan naar voren komt is of de geestelijke verzorging die is opgenomen in de strijdkrachten zich nu ook moet organiseren langs de hiërarchische lijnen die de strijdkrachten kennen. Het is duidelijk dat geestelijke verzorging zich slecht verdraagt met hiërarchie. Misschien dat dit voor de katholieke wereld niet geheel

opgaat maar voor de protestantse en de humanistische wereld is het duidelijk genoeg. Dat de ene dominee of de ene raadsman geestelijk gezag zou uitoefenen over de andere dominee of raadsman dat klinkt protestanten en humanisten vreemd in de oren.

Natuurlijk bestaat er wel in de protestantse wereld een kerkelijk — of gemeentelijk — gezag en kent het Humanistisch Verbond het gezag van hoofdbestuur of congres, maar dat is dan toch nog heel wat anders dan de hiërarchische verhoudingen die men in de militaire dienst kent. Ik meen dat we in de geestelijke verzorging in de strijdkrachten in geestelijk opzicht dan ook niet de kant van de een of andere hiërarchie uit moeten.

De vrijheid van de geestelijke verzorger om naar eigen inzicht en geweten te handelen moet vaststaan. Hij zal daarbij uiteraard met grote voorzichtigheid te werk moeten gaan en steeds voor ogen moeten houden dat hij binnen het raam van een geestelijke opdracht werkt.

Daarnaast is het echter duidelijk dat met name in moeilijke situaties er één man zal moeten zijn die organisatorisch de touwtjes in handen houdt. Beslissingen in oorlogstijd over de plaatsing van mensen, hun vervanging en hun terugtrekking, zullen snel en efficiënt genomen moeten worden. Op deze grond staat mij een dienst van geestelijke verzorging voor ogen, waarin de vrijheid van de individuele geestelijke verzorger is gewaarborgd en waarbij toch aan de top beslissingen van organisatorische aard snel en goed kunnen worden genomen. Daarbij zouden termen als hoofdlegeraalmoezenier, hoofdvlotpredikant en hoofd-raadsman beter vermeden kunnen worden. Wel zal het echter duidelijk moeten zijn dat één aalmoezenier, één predikant en één raadsman als hoofd van dienst bevoegd is om organisatorisch noodzakelijke maatregelen te treffen.

De gelijkstelling met bepaalde militaire rangen zou dan nog slechts van administratieve betekenis moeten zijn en niet mogen dienen om een niet bestaande ongelijkheid in geestelijk opzicht tussen geestelijk gelijkwaardige functionarissen te suggereren.

Het uniform

Is het werkelijk nodig dat geestelijke verzorgers in de strijdkrachten in uniform hun werk doen? Indien een geestelijk verzorger meegaat met oefeningen of een rol heeft te spelen in een oorlogssituatie dan is een uniform onontkoombaar. De Conventie van Genève vraagt ook in deze omstandigheden een uniform, waarbij is vastgesteld dat geestelijke verzorgers dan een rode kruisband dragen.

Natuurlijk zou men ervoor kunnen pleiten dat voor geestelijke verzorgers een geheel apart uniform zou worden

ontworpen maar ik geloof niet dat dat veel zin zou hebben. M.i. zal een geestelijk verzorger dus inderdaad over een uniform moeten beschikken en dat zeker moeten dragen als het voor zijn werk nodig is. Ik vraag me echter wel af of dit in vredetijd zo vaak nodig zal zijn. Waarom zou een geestelijk verzorger in vredetijd niet gewoon in burger in de kazernes verschijnen?

Ik ken de tegenwerping: Maar dan hoort hij er immers niet echt bij! Wel dat is zo! In militair opzicht behoort hij er inderdaad niet bij. Hij is de man die in de strijdkrachten een door anderen gegeven opdracht komt vervullen die hem nimmer tot militair mag stempelen. Juist door dat veelvuldig dragen van uniform is in de burgermaatschappij het misverstand ontstaan dat geestelijk verzorgers in de strijdkrachten ook een soort militairen zijn. Van dat misverstand moeten we zeker af!

Ik zou dus willen pleiten voor een nieuwe methodiek waarbij geestelijke verzorgers als regel in burgerkleding (of in kerkelijk ambtsgewaad) hun taak verrichten en het uniform aantrekken als hun werk dat noodzakelijk maakt. De huidige toestand is net het omgekeerde: geestelijke verzorgers dragen als regel uniform en verschijnen slechts bij hoge uitzondering in burgerkleding.

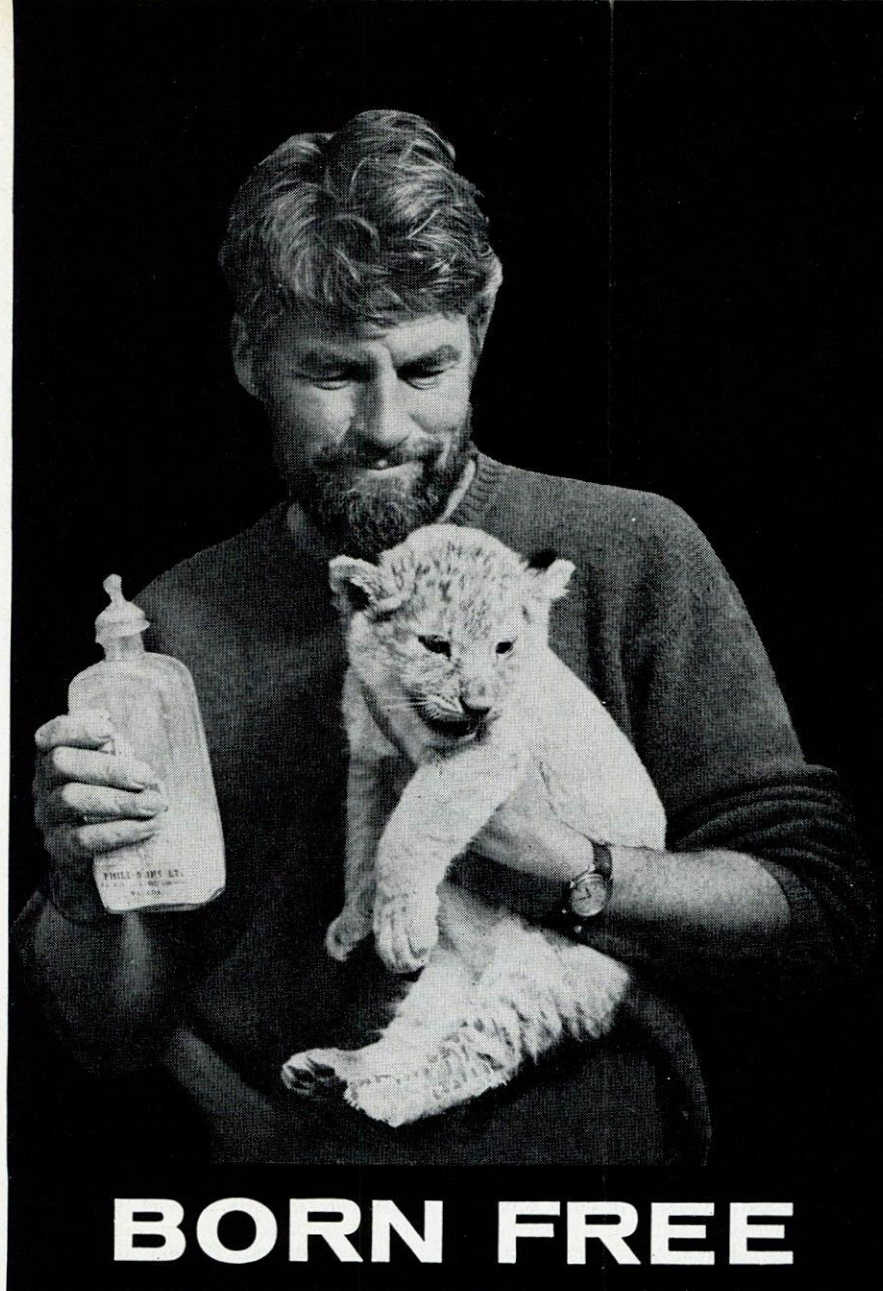
Er is nog een ander argument tegen de burgerkleding n.l. dat het uniform toch voor sommige geestelijke verzorgers wel een machtig middel is om hun gezag te handhaven in een moeilijke groep militairen. Ik hoorde het argument nog onlangs noemen door een gezaghebbend man in de geestelijke verzorging.

Ik moet eerlijk zeggen dat ik het argument niet erg zwaar tel, een geestelijk verzorger die zijn gezag moet ontleenen aan uniform of rangonderscheiding is wel een heel eind op de verkeerde weg!

Het lijkt me nodig dat het onderwerp geestelijke verzorging in de strijdkrachten nog eens geheel onder de loep wordt genomen. Daarbij zullen we moeten terugkeren naar de oorsprong: de opdracht van kerken en Humanistisch Verbond! (alweer om misverstand te vermijden; er is natuurlijk verschil tussen de opdracht van de kerken en die van het Humanistisch Verbond).

Daarnaast komt dan de inbreng van de overheid die de geestelijke verzorgers mét hun opdracht opneemt in de militaire samenleving om de voortgang van hun werk te garanderen. De functionele associatie die zo ontstaat zal het uitgangspunt moeten vormen voor verdere zaken als daar zijn: de organisatie van de geestelijke verzorging, de omstandigheden waaronder zij hun werk verrichten, hun kleding enz. Alleen op deze wijze zal op den duur een geestelijke verzorging in de strijdkrachten kunnen ontstaan die werkelijk bevredigend is te noemen.

H. LIPS

BORN FREE

man beheerder (een soort jachtopzie was van een deel van een natuurre vaart. Op een dag krijgt zij bijna hetzelfde een trio jonge leeuwjes in de schegeworpen. Twee verdwijnen naar dierentuin, maar de derde blijft wordt door het echtpaar Adamson adopteerd'. De leeuw (Elsa) hecht erg aan Joy — en omgekeerd. Het is vrijwel tam, maar naarmate het steeds meer volwassen en volgroeid wordt, blijkt ze lastiger te passen in de omringende wereld. Joy weigert echter om Elsa naar een dierentuin te sturen. De enige andere oplossing is echter de leeuw van tam weer wild te maken, zodat ze zich zelf in de natuur zal kunnen handhaven. Dat van wild-maken blijkt een lastiger proces dan omgekeerd, maar uiteindelijk het.

Om in de terminologie te blijven: is het verhaal in de notendop, maar wel erg 'tam' verteld. De essentie van het verhaal is dan ook niet opwindend. Het gaat er meer om, hoe het echtpaar Adamson (en in het bijzonder Joy) alles beleeft, dan wat er in wezen gebeurt. Iemand die een ogenblik moeite neemt om afstand te nemen van de hele problematiek kan slechts schouders ophalen voor de tranen. Joy plengt, als er aanvankelijk besloten wordt om Elsa naar een dierentuin te sturen.

In het boek, in de geladen woorden van mevrouw Adamson, komt dat echter zonder twijfel veel indringen over. En daar zitten we meteen in het kern van het probleem waarvoor re-

Romantiek is inherent aan Het Zwarte Werelddeel, aan donker Afrika. Het oerwoud vormt de achtergrond voor Stanley's superbe understatement 'Dr. Livingstone, I presume?', voor het werk van Albert Schweitzer, maar ook voor de heldendaden van Rider Haggards avonturenheld Allan Quatermain.

En voor duizenden andere verhalen — gefantaseerd of echt gebeurd.

Het verhaal waarover ik het hier wil hebben, valt in de laatste categorie. Het is echt gebeurd en dat maakt het interessant. Maar omdat het verteld is zoals het gebeurd is, tegelijkertijd ook vervelend. Truth is stranger than fiction. De werkelijkheid mag dan soms merkwaardiger zijn dan de fantasie, zelden boeiender. Tenzij die werkelijkheid boeiend verteld wordt.

In 1960 verscheen *Born Free* van Joy Adamson. Het boek had een enorm succes en werd in 21 landen uitgegeven en vertaald. In Nederland zelfs onder drie titels: 'In Vrijheid Geboren', 'Elsa's Vrije Leven' en 'Vrij voor Altijd'.

Lastiger procédé

Mevrouw Adamson vertelt in dit boek over haar leven in Kenia, waar haar

: James Hill stond (en waar hij niet is gekomen): hoe slaag ik er in met curs, in een film, de essentiële sfeer vangen, die aan het succes van het k 'Born Free' ten grondslag ligt. Toegegeven: Hill heeft zijn uiterste gedaan. De casting van het sursechtpaar Bill Travers - Virginia McKenna in de hoofdrollen was uitstekend. De leeuw, die de rol van Elsa 'elde' kwam uitstekend uit de verf. die scène's die moeilijk opnieuw te en waren (vanwege het gevaar dat n verbonden was) zijn merendeels kundig zo gemonteerd dat het lijkt of ze toch plaatsvinden. Maar dat alles mist één essentieel de authenticiteit.

Ooggetuigeverslag

n het boek kan men geloven, want is een ooggetuigeverslag, een reportage — de realiteit zoals we die ook 's gens terugvinden in de ochtenden. Maar stel je voor dat het telejournaal niet de beschikking had r een originele film van een bepaald wsonderwerp en daarom de hele k maar door acteurs zou laten spelen; zou minder dan ongeloofwaardig den. De TV-kijkers zouden het als rog aanmerken. Dat gevoel bekruipt ls kijker ook als je de knapgemaakte, dige film van regisseur Hill bekijkt: is on-echt, terwijl het echt gebeurd

De Nederlandse première van de film lie opgeluisterd werd door de aanwezigheid van de Koningin en Prins Bernhard — werd gegeven ten bate van het

Wereld-Natuur-Fonds (World Wildlife Fund), waarvan Prins Bernhard voorzitter is. Op zich zelf een aardige geste, want de film is (naast een lief verhaal-tje) tevens een duidelijke demonstratie van de moeilijkheden die er ontstaan als de mens ingrijpt in de natuur, zelfs door het adopteren van een leeuwenbaby.

HENK J. MEIER

Bij de foto's

Links: Bill Travers en jonge Elsa.

Links onder: Elsa met 'pa en moe' aan zee.

Boven: Elsa en bazin Joy.

Onder: Bill Travers en Virginia McKenna in de hoofdrollen van 'Born free'.

Sonny Rollins en de structuur van de improvisatie

SONNY ROLLINS

De improvisatiemethode die in de jazz vanouds wordt toegepast — uitgaan van het akkoordenschema dat bij het thema hoort en daaroverheen een nieuwe, ter plaatse bedachte melodische lijn spelen — is bij uitstek geschikt voor het maken van spontane, opwindende muziek. De methode leent zich echter minder goed voor het creëren van zich logisch ontwikkelende, hechte muzikale structuren. Een improviserende solist moet zich gewoonlijk zo zeer concentreren op het volgen van het akkoordenschema, dat hij er nauwelijks aan toe komt ook aandacht te besteden aan de opbouw van zijn solo, nog daargelaten dat het hoe dan ook moeilijk is om al improviserend een logisch gebouwd stuk muziek voort te brengen.

Schematische lijn

Vandaar dat jazzsolo's vaak niet meer zijn dan een opeenvolging van min of meer op zich zelf staande frasen, die in het gunstigste geval een zeer schematische lijn volgen (bij voorbeeld van rust naar opwindend). Vandaar ook dat sommige avant-gardisten zich zo gretig bevrijdden van het keurslijf van het akkoordenschema, waardoor ze hun aandacht onverdeeld konden gaan richten op het scheppen van een samenhangend geheel.

Ook binnen de conventies van wat nog steeds 'moderne jazz' heet, dat wil dus zeggen de muziek die direct uit de bop voortkwam, zijn echter pogingen gedaan om al improviserend tot een logische solo-opbouw te komen. Van de man die op dat gebied het beste is geslaagd, tenorsaxofonist Sonny Rollins, wil ik deze keer een drietal platen bespreken. Het gaat om goedkope heruitgaven van platen (f 9,90 per stuk) die zo'n jaar of tien geleden werden opgenomen.

Bekwame blazer

'Work' (Prestige PPR 081) is een plaat uit 1953 en 1954 onder leiding van Thelonious Monk. Rollins, die toen als 25-jarige al wel met veel jazzgroten (Bud Powell, Miles Davis, J. J. Johnson e.a.) had gewerkt maar die nog zelden tot indrukwekkende resultaten was gekomen, toont zich hier een vitale, technisch bekwame blazer. De sarcastische staccato-behandeling die hij op afgezaagde deuntjes toepast, blijkt een effectief middel, om die wijsjes nieuw leven in te blazen. De uitbundigheid waarmee hij met zijn donkere, mannelijke toon koketteert, is een genot voor het oor. Alleen in 'Friday the 13th', een obsederende Monk-compositie, waarin ook hoornist Julius Watkins te horen is, verliest Rollins zich in snelle clichélooppjes zonder veel inhoud. Monk, die ook in twee fascinerende trio-stukken zonder blazers te horen is, toont zich qua

gevoel voor vorm en opbouw nog verre de meerdere van de tenorist.

Verbluffend gemak

'Worktime' (Prestige PPR 085) dateert uit december 1955. Rollins' techniek is verder vooruitgegaan, en hij blaast dan ook met verbluffend gemak in razend snel tempo de moeilijkste dingen. 'There's no business like show business' valt op, doordat Rollins zijn pijlsnelle frasen af en toe onderbreekt om een paar maten lang het thema te parafrazeren; misschien een primitieve, maar in elk geval een effectieve manier om de continuïteit te waarborgen.

Ook in langzaam tempo voelt Rollins zich thuis, getuige de ballad 'There are such things', die hij met enorm pathos vertolkt zonder — zoals zoveel andere hard boppers — haastig in dubbel tempo over te gaan. Drummer Max Roach begeleidt de tenorist voorbeeldig en speelt zelf een paar uiterst muzikale soli, waarin Ray Bryant hem met piano-akkoorden ondersteunt, een illustratie van Roach's muzikale manier van denken (ook een drummer kan het akkoordenschema in verloop van zijn solo laten meespelen). Al met al een plaat waarop in opgewekte sfeer voortreffelijke muziek wordt gemaakt (alleen bassist George Morrow schiet soms te kort).

Meestertenoristen

'Tenor madness' (Prestige PPR 084) is in één opzicht uniek: in het titelstuk zijn John Coltrane en Sonny Rollins samen te horen. Helaas vermag de oude boppriff 'Royal Roost' (voor deze gelegenheid door Rollins omgedoopt en als eigen compositie gepresenteerd) de twee meestertenoristen niet bijzonder te inspireren. Pas in de vier-om-vier-chase komt de zaak wat op temperatuur maar verder streven de musici er voornamelijk naar om de twaalf minuten met zo weinig mogelijk geestelijke inspanning vol te maken. De rest van deze session uit mei 1965 werd zonder Coltrane gemaakt.

Naast een paar routinestukken en een verdienstelijke ballad bevat de plaat gelukkig ook nog één zeer goed stuk: 'Paul's pal'. Dit charmante Rollins-melodietje, dat op een eenvoudig toonladermotiefje is gebaseerd, vormt de aanleiding tot een sobere tenorsax-improvisatie, waarin Rollins een voorproefje geeft van de evenwichtige thematische improvisaties die hij op latere lp's ('Saxophone colossus', 'Newk's time') zou laten horen. Zijn bedachtzame solo vertoont een duidelijke ontwikkeling, die uitmondt in een paar gedurfde lange noten in het laagste register. Paul Chambers steekt de tenorist daarna naar de kroon met een ontspannen, zeer melodische bassolo. Maar dat alles kan de plaat als geheel niet redden. BERT VUIJSJE

Michels- 'Ajax krijgt het zwaar'

Nauwelijks zijn we gekomen van het overvloedige voetbalingrediënt uit Engeland, of een ander niet minder imposant toernooi staat ons te wachten. De strijd om de Europa Cup, de hoogste inzet voor de clubs in ons aardig benauwende werelddeel, zal over een maand in vele hoeken van Europa losbarsten.

We weten het allemaal, voetballiefhebber of niet, maar de waarde van dit toernooi is de laatste jaren zienderogen gedevalueerd. De financiële belangen werden voor sommigen zo groot, dat de excessen jaar na jaar toenamen. Spelers die elkaar letterlijk in de haren vlogen, vechtpartijen tussen de supporters, scheidsrechters die gemolesteerd werden; kortom het was een 'bont' feest dat maar heel weinig te maken had met voetbal.

Ook wij in Nederland zijn nu toch wel 'in' voor de Europa Cup. De Nederlander, in Europa gerespecteerd door zijn kalnte, begint zich overigens ook in dit toernooi geducht te roeren. Een paar jaar geleden zweefte Feijenoord een paar miljoen Nederlanders tot grote geestdrift op. De Rotterdammers die met hun nu zo 'verguisde' sterren werkelijk zeer goed voor de dag kwamen, misten op een haar na de finale. In de halve finale versloeg Benfica het moedige Feyenoord.

Geen uitschieters

Daarna hebben we helaas niet meer kunnen genieten van grote uitschieters. Goed, DWS en PSV bereikten de kwartfinale, maar het vertoonde spel haalde

niet bij dat van Feijenoord. Ook verleden jaar kwam Nederland in deze miljoenenjaren niet voor. Feijenoord had zich voor de derde maal van een plaatsje verzekerd in de Europa-Cup-trein maar werd daar door Real Madrid met vaste hand uitgekegeld. Nee, we raakten de laatste paar jaar echt wel achterop.

Echter ditmaal staat er een andere representant klaar, om onze belangen zo goed mogelijk te behartigen. In Ajax kunnen we een uitstekende vertegenwoordiger hebben, mits... 'mits ze zich niet al te vroeg het hoofd op hol laten jagen.' Rinus Michels, de tamelijk jonge trainer van de nieuwe landskampioen, zegt het zonder merkbare stemverheffing.

'Ik geloof wel dat het verleden ons geleerd heeft dat we niet te vroeg moeten juichen. Kun je je het jaar 1960 nog herinneren. Ajax voor de tweede maal in de Europa Cup. In 1957 hadden we het er niet zo slecht vanaf gebracht. De eerste ronde vrijgeloot, de tweede ronde zonder kleerscheuren doorgekomen door overwinningen op Wismuth (Oost-Duitsland) en pas in de kwartfinale door het grote Vasas uit Boedapest gewipt.

1960, dus. Ik weet nog zeer goed, hoe die Ajax-aanhang lekker in zijn vuistje lachte, toen de eerste tegenstander bekend werd. Frederikstadt uit Noorwegen, een ploeg die slechts uit vissers bestond zou het tegen Ajax niet ver brengen, meende men. Nou, ze hebben het geweten. Daar gingen die semi-profs. Ze waren overmoedig gemaakt

door het al te enthousiaste publiek dat zich al op weg zag richting finale, waarin Ajax dat jaar zeer zeker zou uitkomen.

En ook nu weer bemerk ik die overdreven cup-koorts. Men spreekt er al over of die Europa Cup het komende seizoen het enige belangrijke wapenfeit is. Ik zie het toch wel anders. Kijk, die Europa Cup is natuurlijk machtig interessant, vooral als je het een eind schopt. Maar toch moeten we ook nu weer proberen zo ver mogelijk te komen in de gewone competitie. Het klinkt misschien wat absurd, maar ik meen het. Voor mij gaat er niets boven de gewone competitie. Je mag toch nooit alles op één kaart zetten. En dan zeker niet op die tamelijk lucratieve Europa Cup-kaart.'

Rinus Michels, achter in de dertig, de jongste trainer die Ajax tot nu toe in dienst heeft gehad, hangt gemakkelijk onderuit in een fauteuil. Het is nog stil op het Ajax-complex aan de Middenweg in Amsterdam-Oost. Slechts op de administratie hoor je het geratel van schrijfmachines. De spelers zelf zijn er nog niet. Zij genieten van hun vakantie.

Een raadsel

'Neem nou het afgelopen jaar. Daarin is me toch wel het een en ander gebeurd, he. Verschillende wedstrijden heb ik gezien. Voor mij blijft het nog steeds een raadsel dat niet tientallen spelers met gekneusde of gebroken lichaamsdelen van het veld zijn gedragen. Een paar jaar geleden was ik in Liverpool en zag daar Liverpool-Juventus. Ik ben alleen al gek geworden van die mensen om mij heen. Eerlijk die Engelsen zijn nog wilder dan Spanjaarden of Italianen. Je stelt je spelers aan heel wat bloot. Wanneer ze het mentaal niet aankunnen, loop je de kans dat het in de gewone competitie ook spaak loopt. En dat moet je als trainer zien te voorkomen.'

In Londen is vooraf aan de wereldkampioenschappen, de loting verricht voor de diverse Europa Cups. Ajax lootte niet zo ongelukkig; het krijgt in het Turkse Besiktas een even onbekende tegenstander als indertijd Frederikstadt.

'We weten niets van die Turken. Ze zijn een jaar of acht geleden ook eens kampioen geweest. Men heeft mij verteld dat het een jonge ploeg moet zijn. Maar daarvoor ben ik niet bang. Op het veld kun je je tegenstander meestal wel aan, maar wat daarbuiten gebeurt is mede bepalend voor je team. DWS heeft het in Instanboel tegen Fenerbahce knap zwaar gehad. Gelukkig kan het publiek daar het veld niet op. Wat hier toen is gebeurd in het Olympisch Stadion, moeten we nu zien te voorkomen. Het zou immers een blamage zijn, wanneer er opnieuw een scheidsrechter per rolstoel ons land zou moeten verlaten.'

WIM JESSE

- Nooit meer slapen -

(...) Ik ben ambitieus, daar kan ik niets aan doen, zelfs al weet ik hoe het komt. Mijn vader was een veelbelovend botanicus, maar hij is verongelukt, net toen ik zeven jaar werd. Hij is in een spleet gevallen, in Zwitserland. Een paar dagen nadat wij het overlijdensbericht gekregen hadden, kwam er een brief dat mijn vader tot professor was benoemd. De sprekers aan zijn graf wisten niet precies of ze het over professor Issendorf moesten hebben, of over meneer

BOEKBESPREKING

Issendorf. Mijn moeder heeft mij opgevoed in het denkbeeld dat ik de carrière die hij niet heeft kunnen afmaken, moet voltooien (...)

Op het moment dat de ik-persoon, Alfred, in 'Nooit meer slapen' van Willem Frederik Hermans dit zegt is er geen sprake van een filosoferen over het verleden vanuit een mislukking, maar liggen in de genoemde roman nog alle mogelijkheden open om inderdaad de vader-carrière te voltooien of wel de moederdroom haar trotse realiteit te geven. Dat Alfred geen botanicus maar geoloog is doet daaraan niets af. Bij zijn terugkeer uit Finnmarken zal Alfred zijn proefschrift schrijven, promoveren en ten slotte professor worden. Een soort 'wraak' op de dode vader. Doel van de expeditie naar Finnmarken: Alfred moet bewijzen dat sommige doodijsgaten meteorokraters zijn.

Teleurstellend begin

Na een al wat teleurstellend begin, hij kan nl. de voor zijn onderzoek benodigde luchtfoto's niet bemachtigen, gaat Alfred met de studenten Arne, Qvigstad en Mikkelsen op pad. Het wordt voor Alfred een bijna voortdurend vallen en opstaan. Zo gemakkelijk als hij zijn verschillende (theoretische) tentamens steeds aflegde, zo moeilijk valt het hem om nu, in de praktijk, mee te komen. Langzaam en pijnlijk duidelijk krijgt Alfred iets ontredderends in en over zich. In plaats van de doelbewuste onderzoeker wordt hij een rondlopende figuur die zich bij elke stap of sprong op de grens van leven en dood beweegt. 'Hoogtepunt' daarin is het moment dat hij zich vergist, een verkeerde richting uitgaat, Arne kwijtraakt (Qvigstad en Mikkelsen zijn voor eigen onderzoek alleen verder gegaan), Arne ten slotte toch weer vindt:

(...) 'Aarzelend loop ik de richting uit waarheen de kijker was georiënteerd.

—Hé! Arne!

Hij ligt op de grond, vlak bij mij.

—Hé, hé, stamel ik.

Hij ligt achterover, een been gekromd, het andere gestrekt. Duidelijk zie ik de gladafgesleten zool van zijn laars, die bovendien is opengescheurd. Zijn achterhoofd ligt tegen een steen. Iets dat op gele pudding lijkt, besmeurt de steen. Het zit vol vliegen van een soort die ik hier nog niet eerder heb gezien, grote, blauwe. Blauw als de wijzers van een pendule.

Zijn mond is op een vreemde manier gesloten, de slechte tanden van zijn bovenkaak, rusten op zijn onderlip, of hij op het allerlaatste ogenblik nog pijn heeft moeten verbijten. Verder is zijn gezicht precies zo als ik het gezien heb in zijn slaap: onbegrijpelijk oud en moe, gerimpeld als de schors van een eik. Maar dit is geen slapen. Dit is nooit meer slapen (...)

Barre tocht

Na het vinden van Arne die zoveel beter in de praktijk was dan hij, besluit Alfred de expeditie met een barre tocht, terug naar de bewoonde wereld. Weg (van) de idealen, vol van mislukking. Hetgeen begon als een wetenschappelijk onderzoek eindigt in een angstige vlucht. Eenmaal thuis, reageert hij nauwelijks op vragen over het resultaat van zijn onderzoek, (ver)zwijgt hij. Zijn moeder is blij en trots hem weer te zien, ze geeft hem manchetknopen gemaakt uit stenen die Alfred ook nu nog niet herkent en die volgens zijn zuster, Eva, een geschenk van de hemel zijn.

(...) 'Ik kijk haar aan, machteloos. Zij kan het niet helpen. Zij is dom. Hemel. Wat bedoelt ze met hemel. Ze zou gaan stotteren als ik haar vroeg wat ze zich daarbij voorstelt. Ik kijk ook naar mijn moeder. Ik zal haar nooit kunnen uitleggen waarom ik verdrietig ben. Zij is trots op mij. En trouwens, er is geen enkele instantie in mijn omgeving die iets anders van mij wil, dan wat ik zelf ook altijd heb gewild. Hier zit ik, in elke hand een manchetknoop aan elke manchetknoop een halve meteoriet. Samen een hele. Maar geen enkel bewijs voor de hypothese die ik bewijzen moest.'

Verslag van vergeefsheid

—Nooit meer slapen— is het verslag van vergeefsheid of zo men wil de geschiedenis van een nederlaag waarbij iedere vorm van winst schijnwinst is. Er zijn momenten in Nooit meer slapen dat de schijn lijkt weg te vallen en Alfred inderdaad zichzelf zodanig bewust wordt dat hij iets aan zichzelf toevoegt, een eigen persoonlijkheid gaat krijgen. Het zijn de momenten dat hij tijdens de tocht door Finnmarken faalt, letterlijk valt, geconfronteerd wordt met zijn fysieke en psychische beperktheden (rivieren waar hij geheel of bijna in valt,

stenen waar hij afglijdt, afgronden die hem in staat van paniek brengen). Desondanks constateert hij in één der laatste regels van de roman:

(...) 'En trouwens, er is geen enkele instantie in mijn omgeving die iets anders van mij wil, dan wat ik zelf ook altijd heb gewild (...)'.

Al met al is er met Alfred veel gebeurd, maar niets veranderd. Daar waar hij even zichzelf realiseerde, zijn tekort als mens ervoer, was en is niet meer dan een incident van voorbijgaande aard. Te lang en teveel is hij daarvoor al de figuur die men vindt dat hij moet zijn. Hij was en is ook aan het slot van 'Nooit meer slapen' nog steeds de wens der gedachten van o.a. moeder, hoogleraar, dode vader. Zo sterk dat hij zijn eigen zijn in wezen niet kan, het waarschijnlijk ook nooit meer zal kunnen, scheiden van de verlangens en projecties der anderen. Dan ook te spreken van 'vergeefsheid' heeft iets van een open deur inschoppen. De mislukking ligt bij een mens als Alfred reeds bij voorbaat vast. Waar het hem nl. aan ontbreekt is een visie op zichzelf, een volledig (durven) zien in de spiegel.

De oorzaak van dit ontbreken der eigen ik ligt bij Alfred m.i. sterk bij de binding met zijn moeder die hij zijn liefde toont door juist datgene te doen waar zij trots op kan zijn. Hoewel eerder opgemerkt is het zeer de vraag of Alfred dan ook niet meer uit liefde voor zichzelf, is gelijk aan de liefde voor zijn moeder en omgekeerd, dan uit de eigen drang de carrière van zijn vader af te ronden zijn expeditie begint. Hoe het ook zij, bewust is het hem zelden. In plaats van (zelf) te doen wordt hij gedaan. Dat hij dat ook aan het slot niet ziet, zelfs niet in de duidelijke confrontatie met zijn mislukking (notabene 'aangereikt' door zijn manchetknopen schenkende moeder) komt m.i. doordat moeder en zoon in hun trotsheid respectievelijk verdriet samenvallen. En dit inderdaad niet kunnen onderkennen omdat hun eenzaamheid die ook de liefde in een moeder-zoon verhouding niet vreemd is, geen communicatie toestaat. Het is hierin dat de tragiek ligt, door moeder en zoon geïsoleerd beleefd.

Geen visie

Het nauwelijks of geen visie hebben op zichzelf manifesteert zich bij Alfred in 'Nooit meer slapen' ook nog op een andere wijze. Ik doel hier op het meinkjes verkondigen, het debiteren van halve waarheden, van Alfred ten aanzien van o.a. de wetenschap de negerproblematiek en de literaire kritiek. Hij constateert, breekt af, ageert, zonder tot een eigen visie te komen. Op het eerste gezicht heeft dat iets storends, doet het irritant aan. Uiteindelijk blijkt het echter in het geheel van de roman te passen. Het is in feite nl. niet meer dan het

aangrijpen van afweermechanismen. Met andere woorden een middel om zichzelf te ontlopen, de eigen identiteit uit te stellen. Een identiteit die Alfred Issendorf in het kader van deze roman niet aankan.

Met het laatste op te merken ben ik mij bewust van de suggestie dat een volgende roman van Hermans die identiteit dan wel zou geven. Los van het feit of dit gewoon menselijk gezien ooit mogelijk is, waag ik te betwijfelen of Hermans inderdaad eens een dergelijke romanfiguur zal verwezenlijken. Te zeer is hij zich daarvoor m.i. bewust van deze problematiek der menselijke identiteit, inclusief alle bijverschijnselen als bij voorbeeld manifestatiedrang, narcisme en masochisme. Ik denk in dit verband aan een Henri Osewoudt-Dorbeck uit de vorige roman van Hermans: 'De donkere Kamer van Damocles'. Alfred Issendorf is bepaald niet vreemd aan een Henri Osewoudt-Dorbeck en omgekeerd. Beiden vormen, na een ambitieus fanatiek handelen, een geïsoleerd althans door weinigen begrepen resultaat van de eigen, niet gewilde, maar desondanks toch (zelf) teweege gebrachte vervreemding.

Zekere problematiek

Behalve een zekere gelijkenis in de psychologie der hoofdpersoon doet 'Nooit meer slapen' nog om een andere reden sterk denken aan 'De donkere kamer van Damocles', nl. wat betreft de techniek van de roman. Gelijk 'De donkere kamer van Damocles' laat zich 'Nooit meer slapen' als een thriller lezen. Of men nu wel of niet een zekere problematiek onderkent, men leest het boek uit. Zeker tot aan de dood van Arne. Een zeer 'slimme' dood, men verwacht nl. niet dat het juist Arne is die zal verongelukken. Zelfs bij herlezing, dit althans was mijn eigen ervaring, wil men daar niet aan. Enerzijds komt dit omdat deze Arne, gelijk reeds opgemerkt zeer handig in de (loop-klim-spring)praktijk is, anderzijds houdt Hermans de lezer zodanig vast door zijn boeiende verteltrant dat hij de dood van Arne tot het oneindige lijkt te kunnen uitstellen.

(Arne) Eenmaal dood, realiseert men zich de afschrikwekkende vondst van Alfred nauwelijks. Te spreken van — boeiende — verteltrant lijkt gevaarlijk, het wordt teveel en te vaak misschien al ten aanzien van andere schrijvers naar voren gebracht. Toch ontkomt men er bij Hermans niet aan, waarbij evenwel tegelijk dient opgemerkt dat — boeiend — hier een begrip zonder inhoud is. Misschien zou men de gedeelten waarin Hermans de expeditie van Alfred beschrijft, en dan doel ik vooral op het eindeloos lopen, het niet kunnen slapen, het sterven van de dorst, het best kunnen aangeven met een opmerking als: Bij het lezen van 'Nooit meer slapen' ga

je vliegen en muggen doodslaan, zweet je in je slaapzak, smacht je naar water, ben je je na een paar dagen al niet meer bewust dat je inderdaad de ene voet voor de andere zet, is het smalste water te breed, is ook de steen die houvast geeft wankel.

'Nooit meer slapen' werd in één of ander blaadje van een boekhandel aanbevolen vanwege de uniciteit van het gegeven. Een dergelijke roman werd nooit eerder in Nederland geschreven.

W. F. HERMANS

Het enige dat aan een dergelijke uitspraak m.i. ontbreekt is dat zo'n roman niet alleen nooit eerder geschreven werd, ook nooit meer geschreven zal worden en dat niet alleen in Nederland, maar vermoedelijk evenmin ooit in de wereldliteratuur nog het licht zal zien...

Om misverstanden te voorkomen: Voorgaande regels zijn spottend bedoeld. Immers wat heeft het voor zin om van uniciteit van gegeven in dit verband te spreken, het leidt af, stoort alleen maar. Vermoedelijk bedoelde men

in genoemde folder dat Hermans de lezer in 'Nooit meer slapen' een entourage geeft die men niet zoveel tegenkomt in de hedendaagse roman. Inderdaad, maar gelijk eerder aangegeven, is de problematiek wel duidelijk hedendaags, en, en dit is zeker de grote verdienste van Hermans, wordt zij niet verduisterd door teveel wetenschappelijke taal of teveel (lyrische) natuurbeschrijving.

'Nooit meer slapen' is dan ook een wetenschappelijke verhandeling noch een toeristengids voor Lapland en omgeving. Wel geeft het in verband met het laatste op zeer vele momenten scherp aan hoe klein men zich als mens voelt, en vooral ook wezenlijk is, al men geen comfort, geen (moderne) veiligheid, geen materieel houvast meer heeft, maar het moet doen met alleen maar zichzelf. Iets dat in 'Nooit meer slapen' bij herhaling op de lezer afkomt, even afschrikwekkend als Hermans het Mikkelsen, Qvigstad, Arne, maar vooral Alfred doet ervaren.

Zwakke kanten

Tot op heden al met al niets dan positiefs over 'Nooit meer slapen'. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat m.i. de zwakke kanten aan de roman te weinig 'overtuigend' zijn om het evenwicht te verstoren. Zo bij voorbeeld het nogal vaag blijven van Qvigstad en Mikkelsen, de weinig functionele (her)ontmoeting ook tussen de Amerikaanse vrouw en Alfred nadat hij in de bewoonde wereld is teruggekeerd. En dan het slot... Kleinburgerlijker, sentimenteler en melodramatischer lijkt een roman niet te kunnen eindigen. Toch is een ander slot in 'Nooit meer slapen' m.i. moeilijk voorstelbaar. Juist in zijn 'kleinheid' krijgen de moeder, Eva, en Alfred in de ruimte van de kamer met elkaar iets benauwends, dat niet te doorbreken is, ook niet met woorden die voor elkander bestemd lijken, maar alleen de moeder. Eva en Alfred op het moment dat zij iets zeggen sterker in zichzelf opsluiten. Hermans laat zijn personages doodlopen in zichzelf, bijna bij het verminkte af. Onwillekeurig moet men bij het slot denken aan de eerste pagina uit 'Nooit meer slapen', waar Hermans de portier van de Universiteit van Oslo o.a. als volgt neerzet:

(...) 'Aan zijn linkerhand zitten geen vingers en aan de rechterhand heeft hij niet meer dan een enkele nagelloze stomp overgehouden en de duim. De duim is volkomen onbeschadigd met een goed onderhouden schone nagel. Het lijkt bijna of het zijn eigen duim niet is. Zelfs geen vinger overgehouden om een trouwring aan te dragen (...)'.

'Nooit meer slapen' is een uitgave van de Bezige Bij te Amsterdam.

D. ZAAL

CAIRO

Egypte is na de ondergang van zijn grote voorvaderen een arm en analfabetisch land geworden. Het is jarenlang zonder bestuur geweest. Nu, onder Nasser, is men druk bezig om deze achterstand in te lopen. Grote irrigatie-werken zijn en worden gemaakt. In de medina — het oude stadsgedeelte — gaat alles echter in alle kalmte en rust door: net zoals vroeger. Je kunt er 'wat' aan een karretje of op een 'terrasje' op straat eten. Tussen dit gewoel bidden de moslims op een matje tot hun Allah. Tom Weerheijm fotografeerde de medina van Caïro.

